

Gotlands runinskrifter 3

Halls socken

G 312 – G 316

Helmer Gustavson

Halls kyrka

Långhuset och det rakslutna koret till Halls kyrka torde ha uppförts under 1200-talets första hälft, tornet något senare under samma århundrade. Den har karakteriserats som en enhetligt byggd kyrka på gränsen mellan den romanska och gotiska stilperioden. Sålunda är korportalen utpräglad romansk, medan långhusportalen företer klart gotiska stildrag.

I kyrkan finns nu tre runristningar. Gravhällen G 312 ligger i korgolvet utanför sakristidörren. Den är en av de få gotländska runinskrifterna som antecknats i Peringskiölds Monumenta. I korgolvet ligger också gravhällen G 314 omedelbart söder om altaret och gravhällen G 313 väster om altaret och nästan helt täckt av altarrunden. Av två runristade gravhällar, G 315 och G 316, äldst kända genom G. Wallins Runographia (1743) resp. C. Säves Gutniska urkunder (1859) är nu G 315 borta, medan G 316 kan vara identisk med G 314.

Hos Peringskiöld omtalas bara G 312 från Hall. Den nämns jämte G 315 hos G. Wallin i Analecta och i hans Runographia. Vid C.G. Hilfelings besök år 1800 låg tre runstensfragment på kyrkogården och G 312 i koret vid kordörren. Kyrkoinventariet 1830 nämner, att det inne i kyrkan finns några gravstenar från 1600- och 1700-talet samt ”En grafsten utan inskription med ett kors uti. På kyrkogården 3 grafstenar med kors uti, 11 gravstenar utan inscription”. I J.G. Liljegrens Runurkunder (1833) förtecknas G 312 och G 315 som nummer 1699 och 1700. De registreras också av Carl Säve i Gutniska urkunder (1859), G 312 med anmärkningen ”icke återfunnen 1844 eller sedan dess”. Att den inte varit försvunnen framgår dock av P A Säves anteckning i hs S 40 m (UUB), s. 163: ”Halls k- Runsten:C.S.14 - - - litu mik ... står jemte (utom ringen å stenens rund).” Carl Säve tar dessutom upp en tidigare okänd inskrift, G 316: ”Funnen 1844”. Den kan möjligen vara identisk med G 314. I en skrivelse till Vitterhetsakademien 21/6 1922 uppger kyrkoherden K. Sundahl att det vid Halls kyrka finns ”5 (?) stenar med runinskrift”, ”2 stenar med tydlig runskrift, 3 stenar oläsliga, hvilka synas hafva haft runskrift (skriften utplånad)”.

Kyrkoinventariet 1919 noterar två runstenar i koret. Det avser G 312 och, förmodligen, G 314.

När Otto von Friesen 1923 besökte Halls kyrka registrerade han tre gravhällar, G 312, G 313 och G 314, men kunde inte återfinna G 315 och G 316. Dessa har också förgäves eftersökts av Runverket.

Enligt en uppgift på en lapp från konservator Erik Olsson (?) fäst vid en skrivelse i arkivet på Länsmuseum i Visby från Ingrid Swartling till Riksantikvarieämbetet den 31/7 1956, skulle det vid kyrkans restaurering 1956 ha påträffats en runristad sten i undergrunden mitt emellan portalerna, vilken på nytt höljts över utan att någon anmälan om fyndet gjordes. Stenen skulle ha legat 6-7 tum under markytan och endast ha stuckit ut med ett hörn. Före kyrkvaktmästaren Nils Lindberg uppgavs känna till den. Runverket har dock inte kunnat finna ytterligare spår efter den.

312. Halls kyrka

Litteratur: L 1699, S 14, F 91. J. Peringskiöld, Monumenta Sveo-Gothorum, vol. 8 (hs F h 8 i Kungl.Bibl.), s. 97 (bl. 44); G. Wallin, Analecta Gothlandica 1 (dep. i Kungl. Bibl.), s. 670, 730, 743, Runographia Gothlandica (1) (i: Acta Societatis Regiae Scientiarum Upsaliensis 1743, tr. 1749) s. 74 f.; C.G. Hilfeling, Resejournal 1800 (hs F m 57:9 i Kungl. Bibl.), s. 59; P. A. Säve, S 40 m (UUB), s.163; Reseberättelse 1864 (ATA), s. 68; G. Lindström, Anteckningar om Gotlands medeltid (1892), s. 51; Kyrkoinventariet 1919 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 25/7 1923 (UUB); H. Wideen, Gotländska gravstenar 1945 (ATA); Helmer Gustavson, Runinskrifter, ortnamn och bebyggelse - gotländska och andra exempel (i Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 11 1988, s. 200 f.).

Äldre avbildningar: J. Peringskiöld, a.a., teckning av okänd hand; G. Wallin, Analecta Gothlandica 1, s. 730; C.G. Hilfeling, a.a. Tab. 18; J. Liljegren, kalkering (ATA;1841:39); J.W. Hamner foto 1923 (ATA); H. Gustavson, a.a. s. 287.

Gravhäll med inskrift. Den ligger i korgolvet omedelbart utanför sakristidörren med huvudändan åt öster. Det övre högra hörnet är dolt av altarringen. En bit av den nedre kortsidan är täckt av ett bänkkvarter. Ett stycke av högra långsidan är borthuggen. Hällen har ursprungligen varit svagt trapetsoid.

Av uppgifterna i Peringskiölds Monumenta (se fig. 2) och i Wallins Analecta, s. 730, framgår det att G 312 i slutet av 1600-talet och under 1700-talets första hälft låg inne i kyrkan. Wallin såg dock aldrig G 312 med egna ögon (Runographia s. 75) Enligt Monumenta låg den med fotändan i öster. C.G. Hilfeling angav 1799, att hällen låg vid altaret nära kordörren. Den var då fortfarande hel. Carl Säve uppgav att han inte kunde finna den. Eftersom Per Arvid Säve har sett den (S 40 m, s. 163), är det sannolikt att Carl Säve förväxlat G 312 med den tidigt försvunna G 315, eftersom han uppger sig ha granskat G 315 år 1844. Huruvida G 312 i så fall låg inne i kyrkan eller ute på kyrkogården vid brödernas besök framgår inte av deras uppgifter. När von Friesen undersökte den 1923 hade den sitt nuvarande läge.

Gråaktig kalksten med inslag av hårdare material. Här och var skiftar ristningsytan i brunt, dessutom förekommer vittrade håligheter. Hällens synliga längd är 48 cm, nuvarande bredd 76 cm och runornas höjd 6-6,5 cm.

Inskriften löper i ett cirkelrunt inskriftsband på hällens övre hälft och avslutas i övre delen av det inskriftsband som följer hällens vänstra kant. Runorna mestadels välbevarade. De står fritt i inskriftsbandet med baserna inåt. Inskriften inleds med ett litet likarmat kors.

Inskrift:

+ **gup** : **naþi** : **iuans** : **sial** : **af** : **hiernum**: **haz**: **dytrir** [:] **litu**: **mik** | **gera**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

Guð nāði Iūhans siāl af Hiernum. Hans dýtrir litu mik gera.

»Gud vare nådig Johans från Hjärne (?) själ. Hans döttrar lät göra mig.»

G 312. Foto: Georg Gådefors 1981.

Till läsningen:

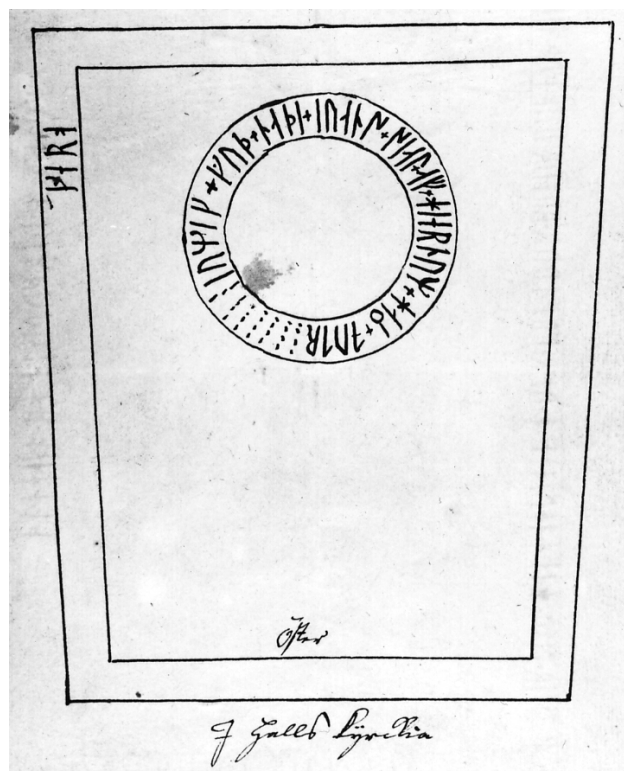
Runorna **n**, **a** och **t (d)** har ensidiga bistavar, runan **s** gotländsk form. I 1 **g** är runans övre del borta i en förslitning. Den är tydligt stungen med en punkt. I 3 **p** är ett stycke av bistavens övre del borta genom trampslitning. Bistaven något vittringsskadad i 6 **p**. I 12 **s** är tredje ledet ristat snett upp åt höger. Nedre delen av huvudstaven i 16 **l** är vittringsskadad. Runan är något snett ristad. Övre vänstra bistavens spets är bortvittrad i 19 **h**. 21 **e** tydligt stungen med en punkt. 27 **a** säker, alltså ej någon binderuna **an**. I 28 **z** avslutas den korta

huvudstaven nedtill med en liten ring. I 29 **d** finns en fördjupning på huvudstavens mitt, som bedöms vara en stingning. Omedelbart till höger om denna en liten vittringsskada. 30 **y** stungen med en liten punkt. Baserna i 31-32 **tr** är borta genom trampsplitning. 33 **i** är delvis vittringsskadad. En skada berör den nedre delen av bistaven i 34 **r** och har tagit bort den nedre punkten i det följande skiljetecknet. Baserna i 40-41 **ik** är bortvittrade. Runföljden 42-45 **gera** har ristats i det inskriftsband som följer hällens vänstra långsida. 42 **g** och 43 **e** är stungna med en liten punkt. Inga säkra spår av skiljetecken efter 45 **a**.

Tidigare läsningar avviker delvis från den ovan redovisade.

Inskriften enligt teckning hos Peringskiöld:

+ **gub+napi +iuans+sial +af+hiernum+haz+dutr- - - - -iumik | gera.**

G 312. Avbildning i Peringskiölds Monumenta, vol. 8, bl.44.

Wallins Analecta (s. 670 resp. s. 730 och s. 743):

+**kup:napi:iuans:sial:af:hiernum:han-:tytrir:litu:kera:**

Otto von Friesen redovisar 1923 samma läsning som Runverket. I sitt register (Reg. 1: 91) markerar han, att 27 **a** möjligen skall uppfattas som en binderuna **an**.

Formen **dytrir**, forngutn. *dýtrir*, fem. plur. nom., sing. *dōtir* – om böjningen se A. Noreen, Altschwedische Grammatik (1904), s. 331 – torde återge ett uttal med bevarat långt y, dvs återspegla ett stadium före diftongeringen av långt y till öy. Att diftongeringen är en gammal företeelse framgår av den självdaterande runinskriften från år 1449 på gravhällen G 90 och putsinskriften G 104 A i Lye kyrka. Beträffande denna diftongering, se Herbert Gustavson, Gutamålet 11 (1940), s. 42 ff. (spec. s. 54 ff.), E. Melefors (1983), s. 36 ff. och Th. Snædal (2002), s.198.

Runan 28 i G 312, i translittereringen återgiven med **z**, har formen **l**, d.v.s. ett kortkvist-**s** avslutat nedtill med en ring, återger en fonemföljd /*ns*/. Denna runform jämte former av en kortkvistruna, någon gång med full runhöjd, med en punkt eller ett kort tvärstreck nedtill, uppträder i ett femtontal gotländska runinskrifter från 1300-talet och in på 1500-talet. Runformen är vanligen translittererad med **z** (G 78, G 99, G 100, G 124, G 164, G 195, G 201, G 293, G 295, G 312, G 317) någon enstaka gång med **c** i inskrifter på latin (G 31, G 50) eller **s** (G 115, G 343). Vissa av beläggen talar för att tecknet avser att återge ett s-ljud efter en föregående dental nasal, t.ex. **hanz**, **lafranz**, eller möjligen en fonemföljd /*ts*/ (**boztan**, *Bōtstain*, **guz**; *Guðs* med /*ts*/ < /*ðs*/?). Då dessa runformer uppträder är det nästan uteslutande i allografisk slutställning.

Om namnet Iohan se G 4. Runföljden 19-25 **hiernum** avser sannolikt en nu försvunnen gård Hjärne i Halls sn. I en lantmäteriakt från 1695 (VLA, Halls sn, akt 1, s. 10) anges *Jenne Enge* som ett änge strax nordväst om Jännklinten och cirka 1,5 km västsydväst om kapellet i Hallshuk. På själva kartan (1695; VLA, Halls sn, akt 2) har Matthias

Schilder markerat ett åkerstycke strax söder om detta änge som Jennåker. Omkring 150 m nordost om den punkt där en mindre brukningsväg till Medebys utgår från vägen mellan Halls kyrka och Halls fiskeläge finns på ekonomiska kartan 7 J 5e HALLSHUK en plats Jännklinten. I själva klintstupet åt nordväst ligger en grotta, som möjligen innehåller kulturlager (fornlämning nr 126), och ett hundratal meter åt söder på samma klint finns en fornlämning (nr 43), som består av ett röse och två stensättningar. Den ger knappast underlag för en mer preciserad datering. Ett stycke väster om fornlämningen finns en vattenkälla. Hjärnum torde ha legat i anslutning till själva klinten, som i så fall varit orsak till att bebyggelsen fått namnet Hjärne. Namnet kan innehålla ett med appellativet hjärna sammanhörande ord med betydelsen 'huvud, hjässa, kulle', jämför t. ex. Härna sn i Västergötland (*Haernom* 1386) och Härna i Hycklinge sn i Östergötland (*herneem* 1344). I övrigt finns inga uppgifter om denna gård, som har legat i ett område, där gårdsödeläggelsen har varit omfattande jämförd med andra områden på Gotland enligt P-G. Ersson, Kolonisation och ödeläggelse på Gotland (1974). Beträffande den gotländska seden att benämna en person genom att till själva namnet foga ytterligare en bestämning som utgörs av ett gårdnamn, se E. Melefors Byngen, Smissen och Listar (1983), s.107 f.

313. Halls kyrka

Litteratur: F 94; H. Wideen, Gotländska gravstenar 1945 (ATA).

Äldre avbildning: J.W. Hamner, foto 1923 (ATA).

Ett friliggande stycke av gravhällen ligger i korgolvet omedelbart väster om altaret. Hällen är i övrigt täckt av altarrunden. Endast en del av hällens kant med ett inskrift med ett tiotal runor kan ses. Den synliga delen är 104 cm lång och 20 cm bred. Runhöjden är 10 cm. Runorna står med topparna inåt. Materialet i hällen är ljusgrå kalksten.

I kyrkoinventariet 1919 finns uppgiften ”i koret ligga två runstenar”. Den ena av dessa torde vara G 313. Vid von Friesens besök den 25 juli 1923 låg gravhällen på sin nuvarande plats. Ristningen var enligt honom vittrad och osäker på flera ställen.

Inskrift:

... : sial : af : uestrb- ...
 5 10

...*siäl* af ...

»... själ från Västerbys(?)...»

G 313. Foto: Georg Gådefors 1981.

Till läsningen:

Ristningslinjerna är vittrade och på några ställen otydliga. Altarrunden täcker topparna av runorna 1-8. Framför 1 **s** finns rester av ett skiljetecken, som haft formen av ett kolon. Baserna av runorna 1-6, 8 och 10 är schatterade, likaså bistavarna i 3, 4, och 5 **a** och 10 **t**. Huruvida **i**-, **a**-, **e**- och **f**-runorna haft schatterade toppar kan inte avgöras, eftersom de är täckta av altarrunden. I 1 **s** är vinkeln mellan första och andra ledet täckt av altarrunden och vinkeln mellan andra och tredje ledet borta i en grund vittring. 4 **l** är säker, bistavens spets kan iakttas under altarrunden. I 8 **e** bedöms en grund punktartad fördjupning med mjuk botten på huvudstavens mitt vara rester av en

stingning. 10 **t** har ensidig bistav, någon bistav till höger har aldrig varit ristad. 11 **r** är något vittringsskadad i huvudstavens övre del. Runan har öppen form. Till höger om 12 **b** och alldeles intill brottkanten kan något mer än övre hälften av en huvudstav iakttas.

Den läsning som von Friesen gjorde 1923 avviker från Runverkets. Han läser **sial . efus : störb...** Han anger att bistavarna till vänster om bindrunans huvudstav i **ör** är mycket korta och osäkra. Ristningen uppges vara vittrad och osäker på flera ställen.

Vissa av runornas baser och bistavar har kilformiga avslutningar. Detta förekommer någon enstaka gång i de gotländska runinskrifterna, som i G 122, där runorna till skillnad från G 313 har ett majuskelliknande utseende. Runtecknens form och avsaknaden av daterande ornamentik gör det inte möjligt att mera precist datera gravhällen. Tekniken med schattering antyder att inskriften tillkommit sent och återspeglar påverkan från inskrifter med latinska bokstäver.

Av inskriften framgår inte över vem hällen lagts. Runföljden **af : uestrb-** anger varifrån den döde kommer och torde avse gården Västerbys i Halls socken (*Westerby* 1732, Neogard Gautamining).

314. Halls kyrka

Litteratur: F 95, H. Wideen, Gotländska gravstenar 1945 (ATA).

Äldre avbildningar: J.W. Hamner foto 1923 (ATA).

Gravhäll med runinskrift. Den är först säkert känd genom von Friesen, som i sina fältanteckningar har angett, att han den 25 juli 1923 inom altarrunden omedelbart söder om altaret sett ”en utsliten sköldformad ristning där endast orden hans husproüu kunde gissas”. Huruvida uppgiften i kyrkoinventariet 1919 om två runstenar i koret inbegriper G 314 är osäkert. Det är tänkbart, att G 314 är identisk med den nu

försvunna gravhällen G 316, funnen 1844 enligt Carl Säve. Eftersom detta inte är helt säkert, har de registrerats som två olika inskrifter.

Gravhällen ligger i koret omedelbart söder om altaret invid korets östra vägg. Materialet är gråaktig kalksten. Hällen är avhuggen nedtill, sannolikt också upptill. Den har haft en svagt trapetsoid form. Dess nuvarande längd är 140 cm, dess bredd upptill ca 130 cm, nedtill ca 120 cm. Inskriften löper medsols i ett sköldformat inskriftsband på hällens mitt, 106x102 cm stort. I sköldens mitt finns rester av ett kors. Runhöjden är 9-10 cm. Inskriften börjar vid sköldens övre högra hörn.

Inskrift:

- - ... - firi : i-...ubz : -...:... k-r- ... : ... ok : hanz : hus-r-yu : s -
 5 10 15 20 25 30
al : bat- -
 35 40

...firi Iakaups (?)...ok hans hūsproyu(?) siäl...

»...för Jakobs (?) ... och hans hustrus (?) själ...»

G 314. Foto: Georg Gådefors 1981.

Till läsningen:

Inskriften är mycket hårt sliten, och många runor kan endast anas tack vare de fragmentariskt bevarade ristningsbottnarna. Därigenom är det svårt att avgöra om t.ex. **r**- och **b**-runor har haft slutna former eller om runan 12 varit stungen eller inte. Av runa 1 anas den nedre hälften av en huvudstav samt möjligen den nedre bågen av bistaven i en **b**-runa. Av runa 2 återstår något mer än nedre hälften av en utvittrad ristningsbotten i en huvudstav. Ovanför den finns några grunda förvittringar. Därefter ett 7 cm långt avstånd fram till runa 3 utan spår av ristning. Av denna runa anas svagt knappt övre hälften av en huvudstav. Runa 4 består av en grund men ganska tydlig huvudstav, ristningsbotten är något ojämn, inga säkra spår av någon bistav. Av 5 **f** kan de övre 3/4-delarna av en huvudstav samt spetsarna av bistavarna iakttagas. I 7 **r** är basen av huvudstaven samt delar av bistaven borta i en trampslitning. Av 9 **i** återstår större delen av huvudstaven, toppen borta genom trampslitning. Av runa 10 återstår mittdelen av en huvudstav. Därefter ett ca 10 cm långt trampslitet stycke utan spår av ristning. Huvudstaven, utom möjligen dess topp, saknas i 11 **u**. I 12 **b** är basen borta i trampslitningen, likaså bistavens anslutning till huvudstavens mitt. Av runa 14 skönjes en huvudstav, som är vittringsskadad i toppen. Därefter ett 18 cm långt parti utan spår av ristning fram till ett skiljetecken. Efter skiljetecknet ett 25 cm långt stycke utan säkra spår av runor fram till 15 **k**. Knappt 4 cm och 9 cm till höger om skiljetecknet finns dock några ytterst grunda linjer som skulle kunna vara rester av huvudstavar. Likaså finns ca 5 cm till vänster om 15 **k** en mycket grund linje, liknande mellersta delen av bistaven i en **r**-runa. Det kan inte avgöras om linjen är avsiktligt ristad. Av 15 **k** är drygt nedre hälften av huvudstaven borta genom trampslitning. Nedre delen av 17 **r** borta i trampslitningen. Av runa 18 återstår basen av en huvudstav, vars övre del slutar i en vittring. Om en ytterst grund linje på platsen för en **k**-bistav är en rest av en sådan kan inte längre säkert avgöras. Därefter ett

18 cm långt vittrat eller trampslitet stycke fram till ett skiljetecken. I detta parti finns ett 1,5 cm långt lodrätt streck 6 cm till höger om runa 18. Det skulle kunna vara rester av en huvudstav. 19 **o** är ytterst grund, likaså 20 **k**, som är något vittringsskadad. Av 21 **h** återstår ett stycke av övre delen av en huvudstav samt spetsarna av en bistav snett uppåt vänster och snett nedåt höger, av den andra bistaven finns inga säkra spår. Av 23 **n** återstår huvudstavens mitt samt större delen av bistaven. I 24 **z** finns inte längre några säkra spår av någon punktformad avslutning som i 13 **z**. Nedre delen av huvudstaven samt bistavarnas spetsar borta i 25 **h** genom trampslitningen. Den har också tagit bort nedre delen av huvudstaven i 26 **u** och runans topp. I 27 **s** är vinkeln mellan andra och tredje ledet bortvittrad. Det tredje ledet är ristat snett uppåt höger. Av runa 28 är rester av den övre delen av en huvudstav bevarad i vänstra kanten av en 3 cm bred vittringsskada. Inga spår finns av någon bistav. Toppen av 29 **r** borta i trampslitningen, runans mittparti är så förslitet, att det inte går att avgöra om runan har haft sluten form. Av runa 30 skönjes mitten av en huvudstav. Från en punkt något nedanför mitten är en grund och kort linje ristad snett nedåt vänster, sannolikt nedre bistaven i en **o**-runa. Några säkra spår av en övre bistav finns inte. Den trampslitna 31 **y** är tydligt stungen med en punkt. Av runa 33 återstår övre hälften av en huvudstav; på platsen för en gotländsk **s**-bistav framträder vid snedbelysning skuggor som bedöms vara rester en sådan bistav. Av runa 34 ans mitten av en huvudstav. Av 36 **l** återstår huvudstavens mitt och bistaven. I 37 **b** kan större delen av en huvudstav samt övre öglan och övre delen av nedre öglan av bistaven skönjas vid god belysning. Basen i 38 **a** borta genom trampslitning. Det kan inte helt uteslutas att runa 38 har varit en **o**-runa, vars nedre bistav har förslitits. Av runa 39 **t** återstår övre fjärdedelen av runan och ans ett stycke av huvudstavens nedre del. Därefter följer ett drygt 15 cm långt trampslitet parti, som är skadat genom en drygt 10 cm lång vittring. Här finns rester av två runor: 3 cm till höger om 39 **t** skönjes övre hälften av huvudstaven av runa 40. I dess nedre del finns en grund fördjupning.

Huruvida den är en stingning kan inte avgöras. Drygt 5 cm till höger om runa 40 finns en 2 cm lång mittdel av en huvudstav bevarad. Därefter inga säkra spår av runor, ej heller finns några spår av runor i ristningsytan innanför den sköldformade ramen.

Runinskriften har troligen inte varit längre än den bevarade texten i den sköldformade ramen. Det kan dock ha haft en fortsättning utanför eller innanför ramen. Inskriftens kortfattade formulering med en uppmaning om förbön för en avliden människas själ förekommer i flera runinskrifter, t.ex. inskriften på gravhällen G 288 Hellvi kyrka och i putsinskriften G 64 Silte kyrka.

Inskriften har säkerligen inletts med **bipin**, dvs imperativ eller presens konjunktiv 2 pers.plur. av verbet *biðia*. Sammanhanget och skriftbilden visar, att runföljden 9-13 avser ett mansnamn, som har varit skrivet med sex eller sju runor, där den första runan varit **i** och de tre sista **ubs**. Det namn som kan komma i fråga är *Iakaupr*, ett av de vanligaste mansnamnen på Gotland under medeltiden med drygt 20 belägg enbart i runinskrifterna. Om vokalismen i sista stavelsen betecknats med **au** eller enbart **u** kan inte avgöras. Den del av inskriften som följer direkt efter namnet är så försliten, att den inte går att tolka. Troligen har här stått en närmare bestämning till namnet, kanske i form av ett prepositionsstyrt gårdnamn. Trampsplitning gör också att det är osäkert hur inskriften har slutat. Om läsningen av runa 38 som **a** är riktig, kan inskriften ha slutat med formeln *Pater noster*, där pronominet ej har varit ristat i ramen. Har runan varit **o** kan det tänkas, att hustruns namn har stått här och att det innehållit förleden *Bot-*. En sådan ordföljd talar dock mot en sådan tolkning om inte namnet har följts av ett prepositionsstyrt gårdnamn.

G 314. Foto: J.W. Hamner 1923.

Den sköldformade inskriften har några få motsvarigheter på de gotländska rungravhällarna och återfinns förutom på G 314 också på G 231 Vallstena kyrka och på G 290 Hellvi kyrka samt på de försvunna G 243-244 och G 246 Hejnums kyrka. Hällarna med de sköldformade inskrifterna avviker från de i det gotländska bondesamhället så karaktäristiska korsornerade runhällarna men också från de ”hanseatiska” vapensköldhällarna i Visby. Möjligen rör det sig om ett lokalt mode i Forsa och Bäls ting, influerat av sköldkonturerna på Visbyhällarna. De sköldformade inskrifterna uppträder redan under första hälften av 1300-talet och i inskrifter från samma århundrade förekommer också **z**-runan (¹).

315. Halls kyrka

Litteratur: L 1700, S 15, F 92. G. Wallin, *Runographia Gothlandica* (I) (i: *Acta Societatis Regiæ Scientiarum Upsaliensis* 1743, tr. 1749), s. 74

ff.; G. Stephens, The Old Northern Runic Monuments 1-4. London & København 1866-1901.

Gravhäll med medeltida runinskrift. Den är nu försvunnen och endast känd genom Wallins Runographia Gothlandica. Wallin säger att han inte sett hällen själv och det är inte känt, varifrån han fått kännedom om inskriften. Enligt Carl Säves uppgift i Gutniska urkunder (1859) granskades inskriften 1844. Det är dock möjligt att han, som Hamner förmodar i sitt register, har förväxlat G 315 med G 314. Otto von Friesen kunde inte återfinna gravhällen vid sitt arbete med inskrifterna i Halls kyrka 1923.

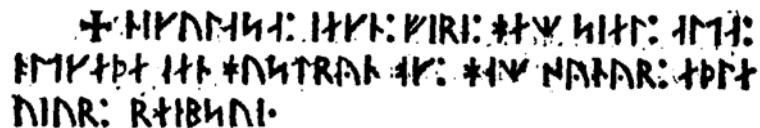
Inskrift (enligt Runographia Gothlandica, varvid † återges med **a**, † med **e** och ^l med **z**):

+ **nikulasa : iekn : firi : hez siel : alta : oltkepe ien hustryn ok: haz**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

synyr: eple uiur : reibsui
 50 55 60 65

... *Nikulāsa...firi hans siäl ...hūstrun ok hans synir...*

»Nikulas'... för hans själ ... hustrun och hans söner ...»

G 315. Runinskriften återgiven i Runographia Gothlandica, s. 76.

J.G. Liljegren har förtecknat inskriften som nr 1700 Runurkunder (1833). Han bygger på läsningen i Runographia :

+ **nikulasa : iaka : firi : has sial : alta : oltkapa ian hustrun ok : has :**
synyr : apla...

C. Säve, Gutniska urkunder, nr. 15 (1859):

+**nikulasa . tikn : – ...– : firi : hans : sial : aiiia : lit : gara : hans :**
hustroya : a..han + sun..... rf : ui.....s : . r...-is . u..du.

Wallin finner det lönlöst att försöka tolka inskriften förutom orden Nikolas själ, hustrun och sönerna (*Præter Nicolai animam, uxorem et filios*).

I avsnittet med hyfsad text i Gutnisk urkunder, s. 52, återger Carl Säve inskriften ”Nikulas diekn...firi hans sial sial..a lit g(i)ara hans hustroya...”

Det knappa och otillförlitliga källmaterialet medger inte någon säker tolkning av inskriften. Wallins läsning bygger inte på självsyn, och han kunde bara säkert identifiera orden Nikolaus själ, hustrun och sönerna. Resten finner han obegripligt, antingen för att upptecknaren grovt misstagit sig, vilket inte är troligt eftersom han i annat är tillförlitlig, eller därför att ristaren i första hand varit tanklös och ändrat och placerat om inte bara runorna utan också hela ord.

Wallins och Säves återgivningar av inskriften ger inte någon säker grund för en rekonstruktion av dess ursprungliga lydelse. Trots vissa skiljaktigheter i dem torde Säves läsning bygga på läsningen i Wallins Runographia.

Vad som kan sägas är att gravhällen har lagts över en man med namnet Nikulas, sannolikt av hans hustru och hans söner. Huruvida han burit tillnamnet (*d)iekn*, ‘djäknen’, är mycket osäkert. Inskriften har också innehållit en bön för den dödes själ.

George Stephens behandlar inskriften i ONRM 1, s. 89. Framställningen där bygger förmodligen på en läsning av inskriften som han fått av Carl Säve. Denne vände sig ibland till Stephens för att få veta dennes tolkning av problematiska inskrifter. Enligt Stephens skulle Nikolas hustru har låtit göra gravhällen för sin make och sig själv men aldrig fullföljt sin avsikt med avseende på sig själv. Stephens fantasifulla tolkning är inte försvarlig.

Användningen av runan ¹ talar för att hällen tillkommit på 1300-talet eller senare. För en sådan datering talar också att ordet *hustru* uppträder i bestämd form och omformningen av *hūsfrū(a)* till *hūstru*.

Omformningen beror på ändring av accenförhållandena, av huvudtryck, och vokalförkortning, varigenom anknytningen till *hūs* och *frū(a)* gått förlorad (Aage Hansen, *Acta Philologica Scandinavica* 12 (1938), s. 280 ff.). I fornsvenskan uppträder formen *hustru* i slutet av 1300-talet, i forngutniskan i självdaterande runinskrifter från 1400-talet, G 78 och G 170.

316. Halls kyrka

Litteratur: S 16, F 93.

Inskriften är endast känd genom Carl Säve. Han tar upp den som nummer 16 i *Gotlands runinskrifter i Gutniska urkunder* (1859) och uppger den vara funnen 1844. Inskriften består av ett tiotal runor.

Säve:

... ..**kirkap** :... ..**rhyu**... ..

Otto von Friesen kunde inte identifiera Säves runföljder vid sin undersökning i Halls kyrka 1923. På kataloglappen i sitt register skriver J.W. Hamner: ”I koret ligga tvänne runstensfragment (1923), som ännu ej identifierats såsom hörande till CS 15 [G 315] eller 16. Båda fotograferades efter uppritn. ...”

Det är möjligt att Säve i själva verket sett den hårt slitna inskriften på G 314 och på den endast har kunnat läsa runföljderna 15-18 **k-r-** och 29 -32 **r-yu**, som ju visar likheter med inskriften på G 316. Runföljderna i G 316 ger inte någon grund för säker en tolkning.

Halls socken, Halls Annex 1:1, Prästängen

I ett brev till Per Arvid Säve den 23 november 1854 (UUB, hs R 623:5, s. 542) skriver Carl Säve: ”Glöm ej nästa år uti prestängen i Hall höra efter det der i klippan huggna ”fatet med runor kring kanten” (!?);...”

I samband med Runverkets granskning av runinskrifterna i Halls kyrka den 9 maj 1979 uppgav kyrkvaktmästaren att en egendomlig sten skulle finnas i Prästänge. Den eftersöktes med negativt resultat.